

Lilian Hansar, hingelt muinsuskaitaja

Arhitekt, muinsuskaitaja ja Eesti Kunstiakadeemia kunstikultuuri teaduskonna dekaan Lilian Hansar pälvis 2019. aastal Muinsuskaitseameti elutööpreemia. Temaga vestles Muinsuskaitseameti kunstipärandi valdkonna juht ja Agne Trummali nimelise noore muinsuskaitaja preemia laureaat Linda Lainvoo.

Lilian Hansaril ja minul oli kokku lepitud kohtuda Eesti Kunstiakadeemias. Minnes olin põnevil ja ka veidi pabinas, sest Lilianiga olin varem vaid põgusalt kokku puutunud ning, mis seal salata, tundsin enne ja tunnen ka nüüd tema ees märkimisväärselt aukartust.

Liliani professionaalne tee muinsuskaitse valdkonnas on olnud pikk ning täis huvitavaid ja keerukaid ülesandeid. Pärast Eesti Riikliku Kunstiinstituudi lõpetamist asus ta arhitektina tööle Vabariikliku Restaureerimisvalitsusse, seejärel töötas Kultuurimälestiste Riiklikus Projekteerimisinstituudis osakonnajuhatajana. Alates 1979. aastast tegutses Lilian esmalt 15 aastat Saare Maavalitsuses maakonnaarhitektina ning seejärel kuni 2003. aastani Kuressaare linnaarhitektina. Pärast seda, kuni 2007. aasta lõpuni, töötas ta Muinsuskaitseameti Saare maakonna vaneminspektorina ja hiljem peainspektorite osakonna juhatajana. 2005. aastal asus Lilian Hansar Eesti Kunstiakadeemias tööle erakorralise professorina. 2007.–2016. aastani juhtis ta kunstiakadeemias muinsuskaitse ja konserveerimise osakonda ning on praegu kunstikultuuri teaduskonna dekaan. Lilian Hansar kaitses 2010. aastal doktoritöö, mis käsitles linnaehituslike struktuuride muutusi Eesti väikelinnades 13.–20. sajandini.

Meie kõneluse ajend on see, et pälvisite Muinsuskaitseameti elutööpreemia. Seetõttu on paslik küsida: mida Teile selline tunnustus tähendab?

Elutööpreemia oli mulle suur üllatus, Muinsuskaitseameti suutis viimse hetkeni seda varjata. Nii juhtuski, et mind ei olnud kohal. Sain tunnustusest teada väga väärikas kohas – Kreeta saarel, aga see selleks. Olen selle peale varem ka mõelnud, et kui keegi kiidab mõne asja eest, mis on hästi tehtud, siis tegelikult ei tegutse me ju kiituse pärast – asi, mis on hästi tehtud, ongi juba kiitus isenesest.

Annan endale aru, et mul oli hea materjal käes: sain töötada Kuressaares, kus lihtsalt oli nii palju säilitada ja

1. Lilian tudengipõlves.
Foto erakogu

2. Kõnelemas Saaremaa Loodussõprade Seltsi 70. aastapäevale pühendatud konverentsil 1983. aastal. Foto Enno Raun, Rahvusarhiiv
3. Töölaua taga Kingissepa rajooni arhitektina 1989. aastal. Foto Rahvusarhiiv
4. Lilian Hansar oma Kuressaare kodu rõdul. Foto Maanas Masing, Saarte Hääl

2

3

4

5. Esimesel Balti mere saarte arhitektuurikonverentsil sõna võtmas

oli võimalik vanalinna kaitsega tegeleda. Teiseks, oli ikkagi teine aeg, kus ei töötatud päris üksi. Mind aitas Fredi Tomps isiklikult ja lisaks käisid minu kolleegid Vabariiklikust Restaureerimisvalitsusest (VRV) tihti Kuressaares, arutasime paljusid asju koos. Kolmandaks, ma ei saa öelda, et nõukogude võimuorganid oleksid meie tegevust eriti takistanud. Nii Kuressaare inimesed kui ka võimalolijad hakkasid järjest enam ka ise vanalinna üle uhkust tundma.

Kuressaare linnale anti muuseas heade restaureerimistulemuste eest 1980. aastal Nõukogude Eesti preemia, nii et Kuressaarest kujunes omamoodi näidis, mida kiideti ja toodi teistele linnadelegi eeskujuks. Selle varjus sai sisulisemalt toimetada, nii palju kui see oli tollal võimalik.

Elutööpreemiaga seoses tahan rõhutada, et eelkõige olen tänulik kolleegide tunnustuse eest, samuti olen tänulik paigale, mis mul võimaldas sellist tööd teha.

Ühes intervjuus olete öelnud, et restaureerimine polnud tollel ajal populaarne, kuid Teid huvitas see ja soovisite selles valdkonnas tööle asuda. Mis tõmbas üht noort arhitekti restaureerimise poole?

Olen hariduselt puhas modernismiajastu arhitekt. Tol ajal, kui ma õppisin, tahtsin – nagu paljud teised – EKE projekti tööle minna. Mingil hetkel sain aga aru, et ma ei ole nii hea kui meie kursuse poisid, kes olid andekamad ja loojanatuuriga. Teine põhjus oli pragmaatiline: VRVs oli palk suurem. Lisaks ei tahtnud tol ajal keegi

restaatoriks saada, eks minagi hakkasin restaureerimist sisuliselt õppima alles VRVs.

Kas olete hingelt rohkem arhitekt või muinsuskaitaja?

Arhitektuuriõpingud mõjutavad kindlasti. Arhitekt peab projekteerides mitukümmend käiku ette mõtlema, seega olen võrdlemisi analüütiline. Minust kujunes pikema aja jooksul muinsuskaitaja, ma loodan, et analüüsiv.

Hingelt olen tööpoolest muinsuskaitaja. Ma olen täiesti veendunud, et kultuuripärand on äärmiselt väärtuslik, kuid mitte asjana iseeneses, vaid Eesti kultuursele inimesele ja kultuursele tulevikule.

Mis on Teid nii kaua muinsuskaitse valdkonnas juures hoidnud?

Elu on kuidagi mulle muinsuskaitse suuna ette mänginud, aga küllap ma olin selle ka ise valinud juba siis, kui alustasin VRVs ja Kuressaares praktiku ja ametnikuna. See on aga kõigi administratiivsete kohtade häda, et muutud lõpuks pealiskaudseks. Sul on piinlik isegi restaureerimisprojekti vaadata, sest ei ole ajaloolist õiendit läbi vaadata jõudnud, sa ei süvene mitte millessegi, sa pead kiiresti palju otsuseid langetama, ja see hakkab häirima. Kui Juhan Maiste mind EKAsse kutsus, mõtlesin: „Jumal tänatud, siin saan lõpuks ise ka õppida, uuesti, korralikult, süvenenult õppida.“

Kuni doktorikraadini välja ...

Akadeemiline areng on tähtis peatükk mu elus. Alustasin magistritööga: koostasin miljöölade määratlemise alused kümnele Eesti väikelinnale. Kuna varem olin ju pühendunud Kuressaarele, ei tundnud ma õieti Eestimaad. Mulle oli kohutavalt põnev Ida-Virumaa: avastasin seal täiesti uue maailma, stalinistlikud linnad. Ja doktoritöö ajal hakkasin sisuliselt uuesti õppima linnaehituse ajalugu. Nii muutus uuritav aines ise järjest põnevamaks: mida rohkem sa tead ühest asjast, seda huvitavam see on, seda suurem tähendus asjadel on. Seepärast räägin ka tudengitele ajaloo õppimise vajalikkusest: sa ei saa aru, mida sa vaatad, sa ei saa aru, mida sa kaitsed, kui sa ei tea selle asja sisu, kuidas see tekkis, kujunes ja muutus.

Küsimus, mis mind väga paelub, on uued lisandused. Kuidas Te neisse suhtute?

Selge on see, et nii uus hoone ajaloolises keskkonnas kui ka vanale hoonele lisatud uus detail või juurdeehitis peab olema nüüdisaegne. Siiski ei tohi uus lisandus olla kontrastne ega silmatorkav, pigem neutraalne ja vanast lugupidav. Selles mõttes olen kõiksugu hartadega nõus. Teisalt ma ei pane pahaks koopiaid ja seda mitmel põhjusel.

Sageli ei kuku uusehitused lihtsalt hästi välja, neid näiteid on küllaga. See oli ka üks põhjus, miks vanalinnade kaitsealad üldse loodi. Teiseks on tihtipeale tegu keskkonnaga, mida peabki ajaloolisena hoidma.

Kuressaares, kunagises kuulsas kuurortlinnas, oli olukord, kus peaaegu kõik kuurordiaegsed hooned olid järjest hävinud. Üks viimaseid oli kuurisaal, mis läks ka põlema. Tekkis küsimus, mida edasi teha. Toona ei oleks tohtinud puithoonet ehitada, asemele oleks tulnud uus betoonhoone. Millist teed minna? Ma konsulteerisin mitme inimesega, üks neist oli Leo Gens, kes arhitektuuri ajaloolasena oli pigem modernse suuna pooldaja. Tema ütles: „Milles küsimus? Miks ei või kuurisaali koopiaid ehitada? Arhitektuur on üldse mäng ja linnaehitus eriti – linn on nagu teatrilava.“ Kuurordiaegse keskkonna – nii vähe, kui seda Kuressaares oli – pidi ju kuidagi inimesteni tooma ja seepärast tehtigi mõned koopiaid.

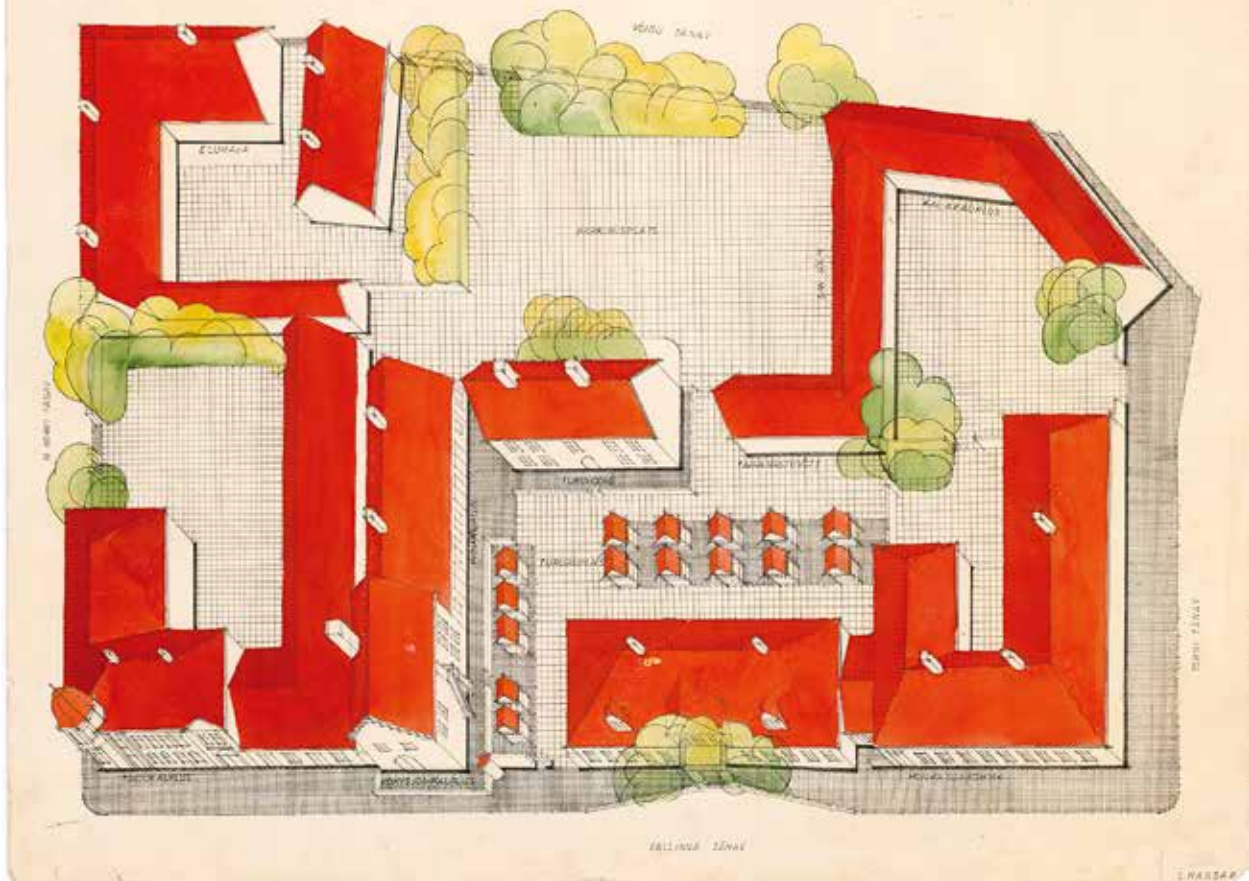
Ma ei ütle, et koopiaid peab tingimata tegema, aga nad loovad ajaloolist keskkonda. Kui aga koopiaid korralikult teha ei saa, kui ajaloolist infot ei ole, siis pseudovana rekonstrueerimise vastu olen ma küll.

Kuigi uusi hooned ei õnnestu alati vanasse keskkonda sobitada, on siiski ka häid näiteid. Üks neist on Kuressaares Ferrum. Huvitavale lahendusele aitasid kaasa muinsuskaitse eritingimused ja arhitektuurivõistlus. Lisaks vanalinna sobiva hoonemahu projekteerimisele oli arhitekt Andres Alver oma meeskonnaga kogu ehitusprotsessi vältel kohal ja lahendas ka töö käigus detaile. Üks ajaloolise keskkonna hoonete iseloomulikke aspekte ongi detailirohkus. Ma olen veendunud, et tänapäeva arhitektuuris on võimalik disainida ka uusi, nüüdisaegseid detaile, kuigi viimasel ajal on levinud kontrastsetena mõjuvad detailideta uusehitised.

6. Tütar Mariaga Kuressaare raekoja trepil. Pilt kaunistas Nõukogude Naise 1989. aasta oktoobrinumbri kaant. Foto Rahvusarhiiv

6

7. Restaureeritava Kuressaare vanalinna kvartali joonis.
Autor Lilian Hansar, 1980ndad

Olemasoleva hoone ja sellele lisanduste tegemise puhul sõltub palju sellest, kui palju on ehitised säilinud. Omaette teema on keskaegsed varemed: Vastseliina ja Haapsalu linnuse varemed, natuke ka Narva ja Kuressaare omad. Õpetlik on see, mis toimus Haapsalus, kus oldi alguses lisanduste suhtes väga konservatiivsed. Eskiisidega komisjonis tutvudes olime kriitilised, sest me ei näinud neilt, kuidas sõlmi konstruktiivselt lahendatakse. Hea arhitekti kõrval peab olema hea konstruktor, kes suudab ka väga väikse detaili tehniliselt hästi lahendada. Ma arvan, et Haapsalus saavutati lõpuks visuaalselt hea tulemus.

Arhitektuur ei ole ainult eksterjäär, vaid ka interjäär. Sisearhitektuursed lahendused on kergesti häviv arhitektuuri vorm. Millised on võimalused kaitsta silmapaistvaid interjööri-lahendusi olukorras, kus ruumi funktsioon muutub?

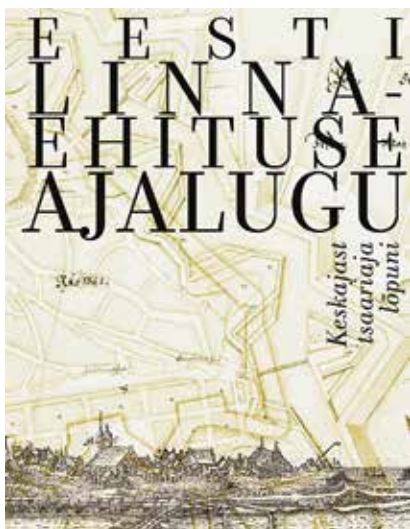
Esimesena tuleb ette mõni mõis, kuhu tehakse näiteks hotell. Muinsuskaitse eritingimustes pannakse siiski paika, et näiteks suurt saali ei tohi tükeldada. Paljude teiste hoonete puhul ei mõelda eriti ruumilahenduse peale, loetletakse vaid säilitatavad elemendid ja detailid.

Inimeste igapäevaelu ei peagi ehk nii palju reguleerima, taluhooneid on ju ka ajast aega uuendatud. Nüüd on elustandard teine ja me ei saa panna inimest muldpõranda peale elama. Mulle aga tundub, et taluhoone puhul tahavad inimesed ise ajaloolist interjööri säilitada. Paljud ju hoiavad näiteks ühe ruumi ajaloolisena, eksponeerivad vanu maakivi- ja palkseinu, rääkimata ajaloolistest esemetest, mida seintele ja kiviaedadele paigutatakse. Eesti inimesed tunduvad mulle olevat üsna pärandilembesed, nad vajavad vaid veidi muinsuskaitset nõu.

Nõukogude ajaga on paljudel inimestel isiklik, sageli valuline mälestus, mis seostub ka interjööri-ga. Minu ema näiteks ütleb ikka, et ta vihkab pruune sektsioonkappe. Kuidas ka seda aega ruumis säilitada?

See on filosoofiline küsimus, aga ka põlvkondade küsimus. Mulle vist ka veel ei meeldi need pruunid sektsioonkapid. Üks asi on kindlasti kvaliteet, sest sel ajal tehtud asjade materjal oli tihti väga halb.

Ruumidele tähenduste andmine on huvitav teema. Millegipärast Eesti rahvas justkui ihaleb mõisaega ja tahab seda järele teha.

8. 2019. aasta lõpus ilmus Eesti linnaehituse ajalugu käsitlev mahukas raamat, mille koostaja on Lilian Hansar

Mis puudutab nõukogude aega, mis meie silmade all hävineb, siis sinna nagu polegi eriti midagi teha – inimesed seda aega heaga ei mäleta. Üks väheseid vastupidiseid näiteid on Saare KEKi kontor ja selle uus omanik Helle Susi. Tema on ära tabanud, et nõukogudeaegne interjäär koos mööbliga on väärtuslik, ning ta kogub ja hoiab seda teadlikult. Mulle oli tohutu elamus, kui seal käisin: igaüks oleks ukseid välja vahetanud, aga Helle Susi vaatab ja ütleb: „Näed, kui ehel!“ Mullegi tuli meelde, kuidas ma sealt uksest kunagi käisin. Meeles on ka see, kui KEKi uus maja valmis sai ja olime selle elegantse arhitektuuri ja interjööri üle tol ajal väga uhked. Mälu ja mälestus mõjutab meid nii erineval moel.

Praegu oleme olukorras, kus peame hakkama restaureerima ka nõukogudeaegseid restaureerimiskihistusi. Hea näide on Tallinnas Õnnepalee, kus kaitse all ongi Leena Zaporozetsi ja Sirje Uusbeki 1982. aasta lahendus ning hiljutiste restaureerimistöde käigus restaureeriti tegelikult 35 aasta tagust restaureerimiskihistust. Sama lugu on mõisatega, mille Te näiteks tõite, ka seal peame suhestuma omaaegse restaureerimisega.

Mina olen sellega täiesti nõus, et varasemad restaureerimised võivad olla omaette väärtus. Peab andma aru, miks seda tehti just nii, nagu tehti. Näiteks kui Kuressaare raekoda restaureeriti ja lühtreid polnud kuskilt võtta, kavandas Aet Maasik olemasolevate tüüpvalgustite alusel uued lühtrid. Õnneks üks neist on ka säilinud. Tänapäeval ollakse tüdinud nõukogudeaegsest restaureerimisest, mil rekonstrueeriti ja mõeldi asju välja. Aet mõtles ju samuti välja – ega originaalkihistusest polnud raekoja sisuliselt midagi alles –, aga ta kavandas suurepärase interjööri, tuginedes analoogiatele ja eeskujudele. Samuti

on Leila Pärtelpoja interjööri lahendused tema looming, see ei ole rekonstruktsioon. Mõni asi tehti eeskujude järgi, aga see oli ikkagi autorilooming. Tol ajal kasutati ka moodsaid lisandusi, näiteks Tallinna raekoja siseksed on tehtud klaverivabriku materjalist. Need on selle aja märgid, viited sellele, mismoodi siis moderniseeriti. Ma olen seda meelt, et kui on hea kvaliteediga restaureerimistö ja sellele lisandub arhitekti looming, siis seda peab hoidma.

Mul on mure, et me pühime ära ühe perioodi, ühe kihistuse, lihtsalt selle pärast, et see ei meeldi meile praegu ja me ei oska näha ühe ajajärgu ja ühe kihistuse väärtust.

Me ei saa usaldada iseennast, sest me oleme mõjutatud olukordadest ja ajastutest. Sina ja mina ei pruugi teada, mida võidakse tulevikus väärtuslikuks pidada. Meil on praegu mingi suhtumine, mingi hoiak, aga järgmine põlvkond võib meile ette heita, et me pole oma ajastu arhitektuuri säilitanud. Kui mõni detail ongi ebakvaliteetne, on tal samas väärtus selle objekti ja ajastu osana. On tõesti keeruline öelda, kuhu säilitamise ja lammutamise piir siis ikkagi panna. Praktikuna asja sees olles on see veel eriti keeruline. Seetõttu ongi vaja teoreetikuid, kes heidavad pilgu väljastpoolt ning aitavad nüüdisaega mõtestada ja ettepoole mõelda.

Samas on nii, et mitte kunagi varem pole kultuuripärandit nii palju kaitstud kui tänapäeval. Peab endale aru andma, et kõike kaitsta lihtsalt ei jõua. Me ei ole võtnud ühtegi tüüpelaamut ega hruštšovkat kaitse alla, sest seda kõike on nii palju. Maris Mändel soovib oma 20. sajandi ehitusmaterjale käsitlevas doktoritöös teha tüüpfoonete leviku ja säilimise kohta vähemalt alusuuringud. Ilmselt läheb paar sajandit, kuni vaid mõni hoone on alles jäänud ja siis hakatakse neid kaitsma. Ei kujuta ette, mida tulevased põlvkonnad meist mõtleavad. Peame kuskile kirja panema, et meie lihtsalt ei jõudnud ega osanud.

Selliste keeruliste küsimuste rägastikus – kaitsta või mitte, lammutada või mitte, restaureerida või mitte – lohutab mõnikord idamaine filosoofia, kus material pole tähtsust, oluline on protsess, ka loomeprotsess. Olen seda ise tundnud.

9. Linda Lainvoo, Agne Trummali nimelise noore muinsuskaitseja preemia laureaat. Foto Kadri Purje

